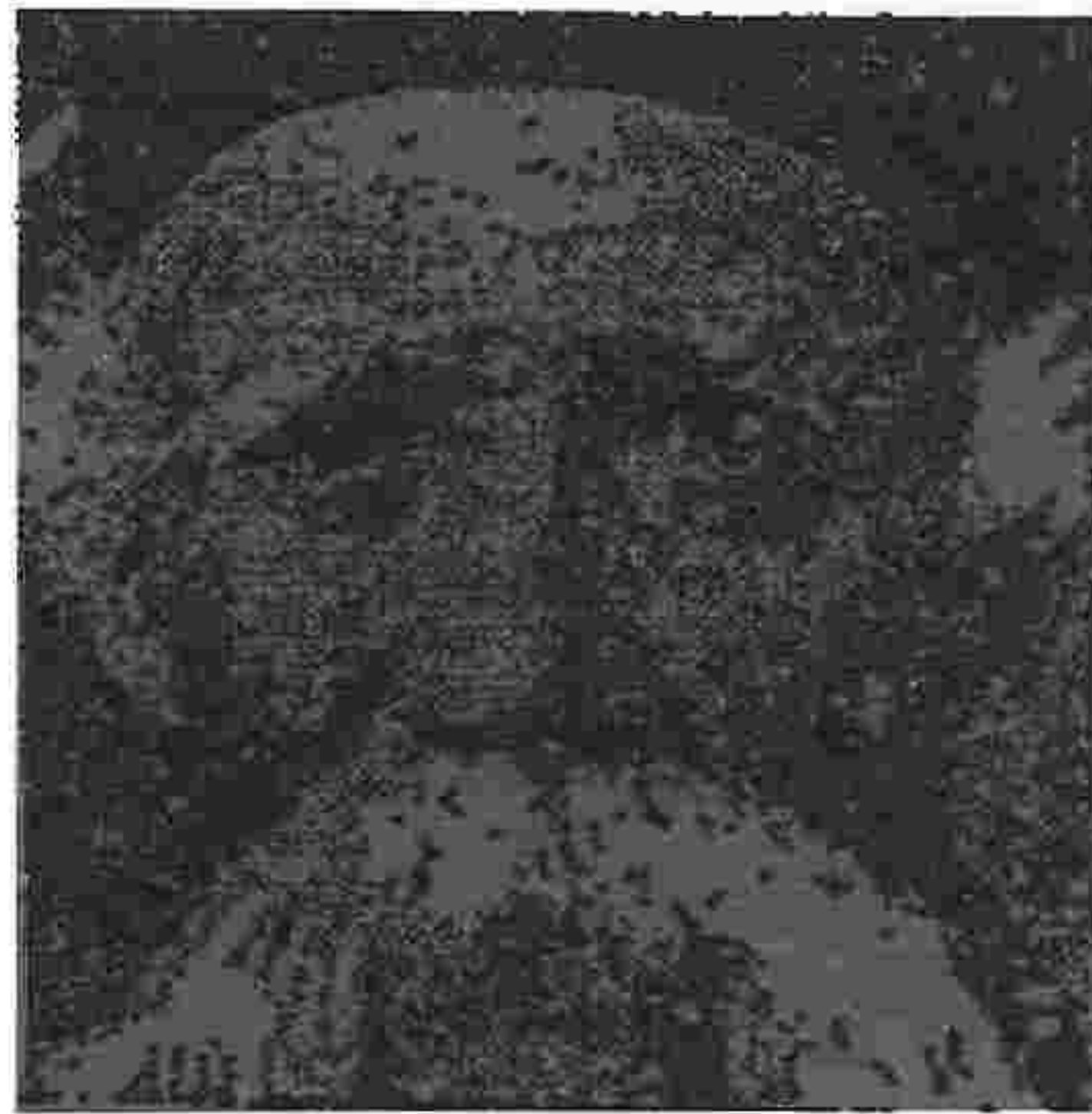

МССЦ

БЕОГРАД

11 - 15. 9. 2002.

**НАУЧНИ
САСТАНАК
СЛАВИСТА
У ВУКОВЕ
ДАНЕ**

**ФУНКЦИОНАЛНО
РАСЛОЈАВАЊЕ СРПСКОГ
СТАНДАРДНОГ ЈЕЗИКА**

БЕОГРАД, 2004.

32 / 1

Стана Ристић
Београд

НЕКИ АСПЕКТИ ФУНКЦИОНАЛНОГ РАСЛОЈАВАЊА ЈЕЗИКА НА ЛЕКСИЧКОМ НИВОУ

1.0. У раду ће бити представљени они видови функционалне раслојености језика који су карактеристични за савремени српски језик – за његове идиоме и функционалне стилове и који могу бити индикативни за његово нормирање. Имамо у виду раслојеност која се испољава на лексичком нивоу и која се на одређени начин представља у дескриптивним речницима савременог српског језика.¹

1.1. Да бисмо остали у задатим оквирима теме овог скупа и одабраних подтема, начин представљања функционалне раслојености српског језика у Речнику САНУ и репрезентативност његовог корпуса вредноваћемо у односу на актуелно стање и текуће промене и процесе у савременом српском језику, као и у односу на потребе и предузете активности око утврђивања стандардних варијетета и њихових носилаца.²

1.2. Феномен функционалног раслојавања језика и конституисања стандардних варијетета може се разматрати са више аспеката: стилистичког, социолингвистичког, нормативног, културолошког или у укупности наведених аспеката, што захтева извесну поступност и систематичност у препознавању и издавајању проблема не само с обзиром на наведене аспекте него и с обзиром на језичке нивое.³

¹ Овде пре свега мислимо на Речник САНУ (даље у тексту и Речник), док су други речници узимани као контролни извори, и то Вуков речник, Московљевићев речник и Речник МС (подаци о изворима дати су у списку на крају рада).

² Имамо у виду оснивање Одбора за стандардизацију српског језика и на активности његових комисија, а посебно комисије за формирање корпуса савременог српског језика.

³ И у одређивању теме овог скупа која гласи: *Функционално раслојавање српског стандардног језика*, као да се имала у виду ова поступност, јер су овој претходиле две теме у вези са најважнијим њеним аспектима: стилским и нормативним. Тако је 1993. године тема скупа гласила: *Стилистички аспекти проучавања српског језика*, а 1994. године тема је била: *Нормирање српског језика*.

1.3. У дескриптивним речницима савременог језика вишеаспектност функционално-стилске раслојености на лексичком нивоу представља се великим бројем квалификатора, маркера различитог типа. Поступност и систематичност у лексикографској обради теже је остварљива због тимског рада и недовољно изграђених критеријума лексикографског описа, што се испољава у неуједначеном броју маркера и самих принципа маркирања и издвајања маркиране лексике у разматраним речницима. Међутим, ипак се у свима њима поред неутралне, немаркиране лексике, издвајају и различити типови маркиране лексике. Тако су функционалним квалификаторима назначени не само слојеви лексике карактеристични за поједине функционалне стилове,⁴ него и за функционалне комплексе (војни, црквени–сакрални), подстилове (новинарски, дечји, омладински, ђачки) и жанрове (песнички, фолклорни) и др. Овим типом квалификатора издвајају се речи и поједина значења специјалне употребе у најразличитијим областима науке, струке, професије и занимања (агрономија, ботаника, медицина, лингвистика, економија, банкарство, дипломатија, поморство, пчеларство, митологија, религија и др.). Квалификаторима типа: *експресивно, њоґрдно, њрезриво, шаљиво, њејорайивно, хийокоорисийично, иронично, еуфемисийично; њокрајински, дијалекаийски, жарґонски (шарийровачки) варваризам, индивидуално, нерасийросийрањено, засийарело, исийоријски, некњижевно* и др. представља се експресивно-стилска и нормативна раслојеност лексикона српског језика.⁵ Променљиви број квалификатора и њихових типова у дескриптивним речницима није само резултат неуједначених критеријума, него и чињенице да је раслојавање језика на лексичком нивоу динамичан процес и да оно одражава развојне тенденције у језику на дијастратичком, дијатопичком, функционалном, стилском и нормативном плану. То би се морало узимати у обзир не само у смислу начина употребе постојећих речника при језичком планирању и нормирању, него и у смислу одабира корпуса за лексикографско и друго описивање савременог, текућег стања у престижним варијететима и идиомима српског језика.

1.4. У вези са представљањем стања у савременом српском језику у домену његове функционалне раслојености разматрано је и питање репрезентативности корпуса Речника САНУ, као и могућност допуњавања и осавремењавања језичког корпуса. Допуњавање корпуса за овај речник непрекидним ексцерпирањем извора савременог језика из разних функционалних стилова писаног језика и нестандардних, покрајинских и дијалекатских говора показује да дескриптивна лексикографија у свом главном

⁴ Имамо у виду оне функционалне стилове који се најчешће наводе у нашој литератури: књижевноуметнички, научни, професионални, административни, публицистички и разговорни (в. Тошовић 1988: 79–96, 170–171; Луковић 1996: 145; Чаркић 2002: 146).

⁵ О функционално-стилској раслојености лексикона српског језика и о принципима издвајања и маркирања лексике у дескриптивној лексикографији в. Ристић 1995: 55.

пројекту евидентира и презентује велики део актуелне језичке продукције. Међутим, неки сегменти, за језички развој веома важни, традиционално изостају изван језичког корпуса. То су пре свега разговорни идиоми стандардног и субстандардног (градског) језика, као и медијски језик радија и телевизије, најрепрезентативнији идиом усмене (говорне) комуникације и стандардног разговорног варијетета. Овај идиом у српском језику, као и у многим другим језицима, у последњим деценијама прошлог и почетком овог века промовише нови вид књижевног језика – усмену његову реализацију, који је, захваљујући свом великом утицају преко електронских медија, почео играти главну улогу у сфери комуникације носилаца језика целе заједнице. Веома је значајна комуникација преко Интернета, па се и овој нови варијетет писаног језика, са комбинованом нормом књижевног и разговорног језика (нарочито његових професионалних жаргона), мора узимати у обзир у опису савременог српског језика.⁶ Уз све наведене могућности допуне корпуса, као и уз његово додатно осавремењивање из језика штампе и неких постојећих и нових подстилова и жанрова научног и научно-популарног стила (језик наставних садржаја – уџбеника), могло би се решити и питање формирања репрезентативног корпуса не само за лексикографско него и за свако друго описивање савременог српског језика и његових стандардних варијетета и функционалних стилова. Питање његове временске ограничености могло би се решити узимањем у обзир већ постојеће и прихваћене периодизације развоја савременог књижевног језика.⁷

2.0. Најновији развој српског језика од шездесетих година 20. века описиван је и окарактерисан као период либерализације. Њега карактерише повећана употреба експресива, пејоративне, погрдне, вулгарне, опscene и жаргонске лексике, псовки и еуфермизама, и то најпре у неофицијелним говорним идиомима, а затим и у језику белетристике, позоришта и филма. Ова појава се проширила и на официјелне идиоме преко професионалних жаргона, да би пуни свој размах добила у језику средстава информисања почетком деведесетих година до данас (Српски језик 1996: 57, Данојлић 1990: 35–36). Дошло је и до знатног померања граница између функционалних стилова⁸ и промене њиховог статуса на лествици друштвеног

⁶ Исп. Нешћименко 2000: 112 и напомену 16 у том раду.

⁷ Питање „планирања корпуса” и „планирања статуса” језика, односно питања планирања језика и језичке политике у свим њиховим фазама довољно су и код нас теоријски обрађена, и то како на моделима језичких реформи и нормирања српскохрватског језика Вуковог времена (в. Поповић 2001: 6–44), тако и на предложеном, истина мање детаљном моделу нормирања српског (српскохрватског) језика најновијег времена (в. Радовановић 1986: 186 и 1996: 5–8).

⁸ О променама овог типа у руском језику и о универзалности оваквих појава, које се, поред осталог, испољавају у повећавању функционалне покретљивости језичких јединица из социолекта према општем разговорном и књижевном језику и од периферије језичког система ка центру, и о вулгаризацији књижевног језика преко публистичког стила в. Руски језик 2000: 67, 79–80, а о критеријумима за утврђивање граница између појединих функционалних стилова в. Луковић 1996: 145–146.

престижа. Узорни језик лепе књижевности, књижевноуметнички стил, према коме су нормирани стандардни идиоми, уступа место језику средстава информисања, публицистичком стилу. Евидентан је утицај говорног језика и разговорних идиома овог стила на писани језик. Наведене и друге нормативне, социолингвистичке и културолошке појаве, условљене процесима демократизације и либерализације у друштву, временом су учиниле да рестриктивну језичку норму, којом се до тада одликовао српскохрватски књижевни језик, замени либерална, чиме су стандардне варијанте ушле у нову фазу развоја која траје до данас.

2.1. Ове промене нашле су одраза и у текућој лексикографији иако се њен корпус заснива углавном на писаним изворима, што се може показати на примеру најновијих томова Речника САНУ. У њима је повећан број експресивне, жаргонске и вулгарне лексике, при чему многе јединице нису маркиране иако не припадају неутралној лексици, као нпр.: *нормирац*, *нормирач*, *њеџовски*, *њеџовоси*, *њенски* прил.; *њуџажа*, *њуџање*, *њуџаји*, *обалији* 'срушити, порушити', *оберлојов*, *оберњаковић*, *обешењак*, *обешењаковић*. Наведени немаркирани примери показују да се под утицајем новијег речничког корпуса или саме језичке реалности мења и језичко осећање лексикографа – савремених носилаца српског језика, који и овакве јединице перципирају као неутралне, и да се у Речник САНУ све више уводи узуална норма уместо кодификоване. Маркирана лексика типа *нокџираји* шатр., *нокауџираји* разг., *носорезац* погрд., *нуклеарац* разг., *њиховски*, *-а*, *-о* необ., *њокалица* 1. шатр., *њуџа* шатр., *њушкало* 2 фиг. пеј., *њушкових* нераспр. и сл. потврђена је и примерима из стандардних идиома, што би могло да значи да функционално-стилски, експресивни и нормативни квалификатори типа: *разџоворно*, *колоквијално*, *шаџировачки*, *јејорайивно*, *йоџрдно* и др., који су у ранијим периодима имали и нормативну вредност, у најновијем времену ту вредност губе.

3.0. За развој српског језика и његово нормирање, осим наведених, значајне су и многе друге промене које на лексичком нивоу одражавају оно што се дешава у сфери функционалне раслојености језика.⁹

3.1. Неке од њих биће представљене и на примеру именичких сложеница са префиксом *не-*. Разматрани творбени модел много је продуктивнији у творби придева, па је био већ предмет научне опсервације у нашој лингвистици, истина, са других аспеката.¹⁰ За функционално-стилски аспект именичких сложеница са префиксом *не-* важна су досадашња запажања о значењима која префикс *не-* остварује у вези са основним речима.

⁹ О раслојености језика и о функционалним стилевима в. Радовановић 1986: 165–185 и Тошовић 1988, а о континууму који се остварује између стилских нивоа (регистара), као и о улози разговорног језика у одржавању континуума, в. Гак 1998: 16–19.

¹⁰ В. Оташевић 1996/96: 88–95 и релевантну литературу у српској лингвистици, дату у нап. 1 овог рада.

3.1.1. У граматицама српског језика и у досадашњој литератури у вези са префиксом *не-* у придевским сложеницама издвајају се значења одсуства, одрицања, умањавања (ублажавања) и искључивања својства исказаног основном речју; затим значење супротстављености и негативно значење у односу на значење основне речи.¹¹ У Речнику САНУ значење овог префикса дато је уопштено, на нивоу категоријалних сема, с обзиром на то да су сложенице овог типа исцрпно представљене у обиму од готово једног тома овог речника. Тако је под тачком **1.а.** значење овог префикса у сложеним придевима, прилозима и именицама одређено као значење негирања онога што значи други део сложенице, па су уз примере придева и прилога наведене именице типа: *незнање, нејосијање, несћавање, неслажаљивост, несталност, неливач, неушач* и *нечлан*. Исто значење негирања, али везано само за именичке сложенице издвојено је као посебно под тачком **б.** и овако је дефинисано: *у неким сложеним именицама негира особине које се претстављају у позитивном значењу придајући им вејоративно значење*. Наводе се следећи пример: *небрај, немајка, нечовек* и др. Међутим, све реализације значења префикса *не-* и његова дистрибуција, као важна отворена питања у нашој лингвистици, могу се решавати тек на основу сложеница, њихових дефиниција и примера употребе, представљених у Речнику САНУ, што је веома велики задатак који премашује циљеве овог рада. За функционално-слтилско раслојавање сложених именица важна су се показала следећа значења: одрицање (негирање), значење негативне оцене, изузимање (искључивање)¹² и умањивање (ублажавање)¹³ садржаја исказаних основном речју.

3.2. Неке појаве из функционално-стилског домена сложеница са префиксом *не-* могу се боље сагледати и са аспекта развоја српског језика, тим пре што у нашој лингвистици постоји мишљење о ограниченој употреби сложеница овог типа и у ранијим епохама довуковског времена и у савременом српском (српскохрватском) језику (Грицкат 1961/62: 115–136), а да њихов повећан број спада међу најновије актуелне промене у језику (Клајн 1996: 49–50;¹⁴ Оташевић 1995/96: 93–94, 2000: 752).

¹¹ В. Стевановић 1975: 431, Станојчић-Поповић 1997: 150; Грицкат 1961/62: 115–135; Павловић 1967: 241–246; Фекете 1994: 129–137; Драгићевић 1996: 33–34; Оташевић 1995/96: 88–95 и 2000: 751–754; Ристић 2000: 223–233.

¹² У оквиру овог значења реализује се и значење очекиваности на коме се заснива потенцијална експресивност негираних сложеница и њихова функционално-стилска изидференцираност. О категоријалном значењу очекиваности и скривеној негацији в. Ристић 1999а: 163–164.

¹³ Ово значење се у литератури идентификује и као значење непотпуне супротстављености, и у вези с њим запажена је функционално-стилска маркираност негираних придева и еуфемистично значење (в. Грицкат 1961/62: 124, 135; Павловић 1967: 245; Ристић 1999: 60). О значењу негираних облика параметарских придева и прилога у градирању прагматичке квантификације в. Ристић 2000: 223–233, а исп. и Апресјан I, 1995: 310–311.

¹⁴ Клајн истиче повећавање броја придева на *-ив/-љив* у негираном облику: *непремосив, нејредвидив, неизводљив, несагорив, неискорењив, неуловљив*. „Стално

3.2.1. За разлику од наведених ставова, (в. и нап. 14), корпус речника САНУ, који обухвата временски период од скоро два века развоја савременог српског језика, показује другачије стање које карактерише велики број негираних сложеница, истина различитог статуса у погледу продуктивности, учесталости, функционално-стилске и нормативне раслојености. Велики број негираних сложеница у Речнику САНУ, од префикса *не-* до именице *нешуш*, представљен у обиму готово једног тома (мањи део 14 и скоро цео 15 том, 629 двостубачних страна овог тома), показује да је овај творбени модел јако активан и продуктиван и да функционише и у спојевима са новим речима којима се непрекидно богати вокабулар српског језика. Иначе, и они типови сложеница и њихових значења, који се наводе као најновије појаве у српском језику (сложенице типа: *несрбин*, *неалбанац*, *немуслиман*; в. и пр. из нап. 14), како нам показује Речник САНУ, засновани су на постојећим, наслеђеним моделима из ранијих периода, што је донекле показано и у наведеном раду И. Грицкат.

3.2.2. Сада ћемо размотрити заснованост става о повећаној активности творбеног модела са префиксом *не-* и неких његових типова у најновијем развоју српског језика, што је опет у вези са функционално-стилском маркираношћу негираних сложеница. Чини нам се да се овде ради о утиску који се добија на основу веће учесталости и већег броја негираних сложеница у оним функционалним стилевима, подстиловима и жанровима у којима их до сада није било у знатнијем броју. То су данас научно-популарни и есејистички стил. Утисак о јвећем присуству негираних сложеница добија се и на основу њихове употребе у оним регистрима којима смо свакодневно изложени, а то је данас професионални разговорни и публицистички стил. Разлике у утисцима о већој или мањој присутности негираних сложеница јављају се због њиховог непрекидног прегруписавања у појединим функционалним стилевима, тако да су у различитим периодима језичког развоја ове сложенице биле карактеристике различитих функционалних стилова. У претходном периоду до 60-их година 20. века оне су биле карактеристичније за разговорне идиоме, а у новије време за књижевне. Због експресивног и прагматичког значења које префикс *не-* уноси у сложенице, њихово гомилање у неком стилу перцепира се као нарочита стилска маркираност и као једна од одлика тог стила.

4.0. Именичке сложенице са префиксом *не-*, за разлику од придевских, имају већи стилски потенцијал и то не у централном делу, него на периферији, и зато је овај део нарочито индикативан за функционално-стилско раслојавање језика.

4.1. Централни део није подложен битнијим променама, и поред варијантности облика, карактерише се извесном стабилношћу. Њега чине

расте број негација на *не-*, као *неробан* (промет), *нерђајући* (челик), *несираначки*, *некомуникаџиван*, *неконвенционалан*, *нефункционалан*, *несолвенџан*, *нефер* итд." (Клајн 1996: 49–50). Сви наведени придеви, осим придева *несолвенџан*, потврђени су у Речнику САНУ.

неутралне речи опште употребе, међу којима су најпродуктивније негиране апстрактне именице са суфиксом *-осӣ* и *-сӣво*. Њихова регуларна значења, са придевом у основи, дефинишу се типски, а према дефиницијама у Речнику јављају се два типа ових именица.

4.1.1. Први тип чине именице изведене од негираних придева чије се значење реализује у смислу 'особина/стање онога који је/што је онакав/онакво (што се исказује основним негираним придевом)'. Пр. из Речника САНУ: **немилосрдност** *особина онога који је немилосрдан, онога што је немилосрдно*. Такве су и именице типа: *недужнос̄ӣ, независнос̄ӣ, незадовољнос̄ӣ, незваничнос̄ӣ, незграјнос̄ӣ, неис̄правнос̄ӣ, неис̄тинӣнос̄ӣ, нејакос̄ӣ, нејаснос̄ӣ, нелегалнос̄ӣ, нелоџичнос̄ӣ, нелојалнос̄ӣ, немоћнос̄ӣ, нејраведнос̄ӣ, незас̄тарелос̄ӣ, незахвалнос̄ӣ, независнос̄ӣ, некорект̄нос̄ӣ, неокреј̄нос̄ӣ, нејромишљенос̄ӣ, нерас̄оложенос̄ӣ, нејос̄тојанос̄ӣ, незналаш̄ӣво, незадовољс̄ӣво* и др.

4.1.2. Други тип чине префиксално-суфиксалне именице чије се значење реализује у смислу 'особина/стање онога који није/што није онакавак/онакво (што се исказује основним ненгираним придевом)'. Пр. из Речника **непоквареност** *стање, особина онога који није јокварен, онога што није јокварено*. Такве су и именице типа: *немилос̄ӣ, нејравилнос̄ӣ, нерас̄еванос̄ӣ, незадовољс̄ӣво* и др.

4.1.3. Велики број неутралних негираних именица чине именице другачијег образовања које су често полисемичне и чији се различити смисао не може типски дефинисати. То су префиксалне или префиксално-суфиксалне именице у које, осим глаголских именица на *-ње*, типа: *незнање, нејос̄тојање, нес̄авање, нејоуздање, ненајадање, неис̄лаћење*,¹⁵ спадају и именице типа: *незгода, немир, немоћ, несрећа, незахвалник, незахвалница, нејравда, неис̄тина, нејријаш̄ел, нерад, нелејош̄а, незавичајнос̄ӣ, недолазак, недело*. Неке од њих немају ненегираног антонимског пара: *небојша, недођија, недосеџ, неврај̄ӣ, нејач, незахвалница, неваљалац, неједица, нејелица, немирник, немирција, неош̄есанац, нес̄реј̄њак*, или антонимијски однос са основном речју успостављају на основу њених секундарних значења: *невоља, незгода, недело* и сл.

4.2. Именице наведених типова чине продуктивне творбене моделе, а многе од њих потврђене су бројним примерима из свих функционалних стилова и у изворима свих раздобља од Вука до савременог језика. Јављају се и у варијантним облицима нормативно необележеним или обележеним, и то у свим раздобљима језика: *недош̄ујавнос̄ӣ, недош̄ујавос̄ӣ, недош̄ујавца, недош̄ујавник, неис̄тина, неис̄тинӣнос̄ӣ, нејачина, нејакос̄ӣ, немоћ, немоћнос̄ӣ, нејравда, нејраведнос̄ӣ, немогућнос̄ӣ, немогућс̄ӣво* и сл.

¹⁵ Продуктивност овог типа показују и примери у којима се негиране гл. именице употребљавају дефиницијама, а нису евидентирани као одреднице у Речнику. Тако се *незнање* дефинише као „нејознавање каквих чињеница...”, или *неис̄лаћење* као „неисплата, нејлаћање”, а именице *нејознавање* и *нејлаћање* нису дате као одреднице.

5.0. Анализа значења негираних именица показала је да њихово функционално-стилско раслојавање условљава пратећа значења уз категоријално значење негирања, одрицања, која се обично реализују у споју префикса *не-* са основним речима. То су најчешће значења негативне оцене садржаја исказаног основном речју (*немајка, немуж, нејесник, нечовек, нејайриоша, неживоји, некућа, невреме*), ублажавање негативног садржаја (*нејамеји, нељубав, несан, неисшина, нелејоша, нејунак, нерадник*) и значење изузимања, искључивања (*несрбин, неалбанац, некајолик, невројљанин, нејушач, нејливач, неловац, нејолијичар, нејаршијац*). Које ће се пратеће значење реализовати зависи од семантике основне речи и од прагматичких услова употребе негираних именица. У даљем излагању показате се неки типови функционално-стилске маркираности у вези са наведеним пратећим значењима.

5.1. У сложеницама типа: *најамеји, нељубав, несан, неисшина, нелејоша, нејунак, нерадник* и сл. префикс *не-* се спаја са позитивним чланом већ постојећег антонимског пара именица, па уз значење негирања позитивног садржаја исказаног основном речју реализује и значење умањивања, ублажавања негативног садржаја. Негиране именице са именицама које су им у основи успостављају антонимијски однос при чему реализују смисао њиховог антонимијског пара, који је најчешће од друге основе, али не реализују и степен њиховог својства (уп. *исшина – лаж, неисшина; лејоша – ружноћа, нелејоша; радник – лењивац, нерадник, јунак – кукавица, нејунак, јамеји – љујоси, нејамеји, љубав – мржња, нељубав, сан – бесаница, несан*). Именице са префиксом *не-* употребљавају се кад се жели исказати разлика у мери својства и релативизовање оцене апсолутног својства, односно крајњег степена својства (Ристић 2000: 228–229). Он је код негираних антонима увек нижи него код правих, ненегираних (исп. Ристић 1999а: 165). Тако се негираним именицама у антонимијски однос нестепенованог типа уводи степенована антонимија.¹⁶ Употреба негираних облика уместо потврдних са сличним значењем карактеристична је у ситуацији када се желе постићи додатни прагматички и стилски ефекти ублажавања негативних садржаја, па негиране именице овог типа функционишу као изражајна еуфемистичка средства (исп. Арутјунова 1998: 85).

5.2. Префикс *не-* у споју са именицама које означавају етничку, конфесионалну или територијалну припадност уз значење одрицања садржаја основне речи реализује и значење изузимања, искључивања. Искази са негираним именицама су формално потврдни, али у пропозицији су одрични, па се префикс *не-* којим се у сложеници одриче садржај основне речи у исказу јавља у функцији реченичног – модалног оператора. Општи смисао сложених именица 'онај који није (оно што основна именица значи)' даје могућност да се типски дефинишу, што се у речницима и чини, нпр.

¹⁶ О степенованој и нестепенованој антонимији уопште и о овим типовима антонимије код негираних сложеница в. Драгићевић 1996: 31–33.

из Речника: **неенглеz** онај који није *Енглеz*. То су именице типа: *неевро-џланин, неенглеz, некаџолик, ненемац, несрбин, неалбанац, несловенац* и сл. У Речнику су овакве именице потврђене примерима само из ранијих периода савременог језика, и то претежно из политичко-административног дискурса. Повећан број и учесталост именица овог типа може да буде условљен и друштвено-политичким околностима, што је у литератури запажено и истакнуто за најновију ситуацију у српском језику: „Као нужни одраз сепаратизма, прогона и међусобних нетрпљивости јављају се и негирани етници – *неалбанац, несловенац, нехрваџ, несрбин, немуслиман* итд.” (Клајн 1996: 56). Њихова учесталија употреба у политичком дискурсу српског језика најновијег времена (в. и Оташевић 1995/96: 93–94), са негативном конотацијом даје им обележје експресивности и перципира се као сигнал функционално-стилске маркираности. Негирани именице овог типа употребљавају се у ситуацији издвајања, изузимања актуелног појма који се идентификује не на основу припадности, него на основу неприпадности категорији коју означава основна именица. Овакав негативни начин идентификације националне, верске и др. припадности, заснован на поларизацији „ми” – „они”, и најчешће реализован у облицима множине, карактеристичан је нарочито за политички дискурс и често је праћен негативном конотацијом омаловажавања, ниподаштавања, игнорисања и сл. Уобичајена реализација овакве поларизације јавља се кад се субјект именована налази у позицији припадника именованих основном речју или кад заузима ту позицију. Најилустративнији пример у савременом политичком дискурсу је употреба множинског облика именице *неалбанци* за припаднике свих других народа са простора Косова и Метохије, чијим се увредљивим збирним значењем поништава национални идентитет Срба, Турака, Рома и др. Донекле је разумљиво што га у својој ароганцији и нетолеранцији употребљавају политичари проалбанске оријентације, али је несхватљиво и погубно што га употребљавају и изабрани заступници интереса српског народа, те тако наносе штету српском језику и велику увреду српском народу. Негативну усмереност истог типа и блажу експресивну маркираност потврђује и овај пример из Речника: Какав је овај градски ... сталез ... и колико је у њему ... *Несрба, Нехрваџа и Несловенаца?* (извор из 1924). Другачија и мање типична усмереност негативне конотације на припаднике који се именују основном речју, реализује се кад се субјект именована налази у позицији припадника именованих негираном именицом. Њу потврђује и пример из Речника: Шеснаест милиона *џравих Енглеzа* владају над триста милиона *неенглеzа* (Ненадовића Љ.). Именице овог типа одликују се и потенцијалним значењем вредносне, негативне оцене, на што у Речнику указује пример именице *несрбин* која осим примарног значења реализује и вредносно, негативно значење: *онај који се не џонаша као џрави Србин, лош, рђав Србин*. На основу свега што је речено, разумљиво је што негирани именице са значењем националне, верске и др. припадности у најновијем околностима развоја српског језика осим функционалне маркираности добијају и изразитију експресивно-стилску

маркираност, за разлику од претходних периода када су оне припадале неутралној лексици.

6. Овакви и други разматрани случајеви показују да је функционално раслојавање на лексичком нивоу, као и функционално раслојавање на језичком нивоу, динамичан процес, да се лексичке јединице премештају из једног функционално-стилског слоја у други, и да се њихов статус, као и статус функционалних стилова, мора пратити и утврђивати у одређеном нејезичком и језичком контексту.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Арутјунова 1998: Арутјунова Н. Д., *Язык и мир человека*, „Языки русской культуры”, Москва.

Вуков речник 1898: Стефановић Караџић Вук, *Српски рјечник*, треће државно издање, Београд.

Гак 1998: Гак В. Г., *Языковые преобразования*, „Языки русской культуры”, Москва.

Грицкат 1961/62: Грицкат Ирена, *О неким проблемима негације у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог XXV, Београд, 115–135.

Данојлић 1990: Данојлић Милован, *Мука с речима*, Београд.

Ивић М. 1995: Ивић Милка, *О зеленом коњу*, *Нови лингвистички огледи*, Словограф, Београд.

Клајн 1996: Клајн Иван, *Лексика*, Српски језик на крају века, Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, Београд, 37–86.

Луковић 1996: Луковић Милош, *Специјални синолови*, Српски језик на крају века, Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, Београд, 143–157.

Московљевићев речник 1990: Московљевић С. Милош, *Речник савременог српскохрватског књижевног језика с језичким савјетником*, друго издање, Београд.

Нешћименко 2001: Нешћименко Г. П., *Динамика речевог стандарта современной публичной вербальной коммуникации: проблемы. Тенденции развития*, Вопросы языкознания, 1, Москва, 98–132.

Оташевић 1995/96: Оташевић Ђорђе, *Значење придева са префиксом не-*, Наш језик XXX/1–5, Институт за српски језик САНУ, Београд, 88–95.

Оташевић 2000: Оташевић Ђорђе, *Префикс не- са значењем искључивања*, Јужнословенски филолог LVI/3–4, Институт за српски језик САНУ, Београд, 751–754.

Павловић 1967: Павловић Миливоје, *Негационе вредности у реченици*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књига X, Нови Сад, 241–256.

Поповић 2001: Поповић Љубомир, *Кушаров модел заједничког књижевног језика и правописа за Хрватске и Србе*, Наш језик XXXIV/1–2, Институт за српски језик САНУ, Београд, 6–44.

Радовановић 1986: Радовановић Милорад, *Социолингвистика*, Књижевна заједница – Дневник, Нови Сад.

Радовановић 1996: Радовановић Милорад, *Предговор*, Српски језик на крају века, Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, Београд, 1–16.

Речник МС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица српска, Нови Сад.

Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Институт за српски језик САНУ, Београд.

Ристић 1994: Ристић Стана, *Конопаћивни аспекти значења експресивне лексике*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXVII, Нови Сад, 537–542.

Ристић 1995: Ристић Стана, *Лексичке јединице као носиоци стилске информације*, Научни састанак слависта у Вукове дане 23/2, Београд 53–60.

Ристић 1996: Ристић Стана, *Типови експресивне лексике у савременом српском језику*, Јужнословенски филолог LI, Институт за српски језик САНУ, Београд, 57–78.

Ристић 1999: Ристић Стана, *Неке карактеристике придева с префиксима о- и по- у савременом српском језику*, Наш језик XXXIII/1–2, Институт за српски језик САНУ, Београд, 57–67.

Ристић 1999а: Ристић Стана, *Каптегорија очекиваности у неким граматичким и лексичким јединицама*, Научни састанак слависта у Вукове дане 28/2, Београд, 159–166.

Ристић 2000: Ристић Стана, *Конкуренција неких лексичких и граматичких средстава у градирању прагматичке квантификације*, Научни састанак слависта у Вукове дане 29/1, Београд 223–233.

Ристић 2002: Ристић Стана, *Актуелни аспекти експресивизације и еуфемизације у савременом српском језику*, Научни састанак слависта у Вукове дане 30/1, Београд, 167–178.

Руски језик 2000: *Русский язык конца XX столетия (1985–1995)*, Языки русской культуры, Москва.

Српски језик 1996: *Српски језик на крају века*, Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, Београд.

Станојчић–Поповић 1997: Станојчић Живојин, Поповић Љубомир, *Грамматика српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

Стевановић 1975: Стевановић Михаило, *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд.

Стијовић 1996: Стијовић Рада, *О комјарайивима ѿридева с ѿрефиксима о- и ѿо*, Наш језик XXXI/1–5, Институт за српски језик САНУ, Београд, 106–109.

Тошовић 1998: Тошовић Бранко, *Функционални сѿилови*, Сарајево.

Фекете 1994: Фекете Егон, *Аѿелайиви с неѿацијом као лексикоѿрафске одреднице*, Јужнословенски филолог L, Институт за српски језик САНУ, Београд, 129–137.

Чаркић 2002: Чаркић Ж. Милосав, *Увод у сѿилисѿику*, Научна књига, Београд.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО РАССЛОЕНИЯ ЯЗЫКА НА ЛЕКСИЧЕСКОМ УРОВНЕ

Резюме

В настоящей работе на выбранных примерах маркированной лексики (*нормирац, њеѿовски, њеѿовосѿи, њуѿайѿи, обалиѿи* 'повалить', *оберлоѿов, обешешаковић, нокѿи-раѿи, носорезац, нуклеарац, њокалица* и т.п.), а также на некоторых типах сложных существительных с приставкой *не-* (*немилосрдносѿи, незѿраѿносѿи, немоѿућсѿиво, незнање, нейосѿојање, немир, несрећа, неисѿина, нелеѿоѿа, нејунак, несан, несрбин, неевроѿљанин, немуслиман, неборац, нейливач, нейушач, немајка, небраѿи, нейесник* и т. п.) представлены те типы функционально-стилистически расслоенной лексики, которые отображают пути развития современного сербского языка и которые могут быть важны для нормирования его стандартных вариантов. Основным источником послужил Словарь САНИ, с целью определения репрезентативности его корпуса относительно актуального состояния в процессе развития сербского языка, а также с целью рассмотрения лексикографических приемов и критериев при идентификации функционально-стилистического расслоения лексикона и при его последовательном и систематическом метаязыком представлении.

Стана Ристић